

**KASVATUSKÄYTÄNNÖT JA RAJOITUSTOIMENPITEET
LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLLOSSA**

Oikeusasiamiehen ratkaisujen valossa

Maija Seppänen

Erikoissosiaalityöntekijän koulutus

Rakenteellisen sosiaalityön lopputyö

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2020

TIIVISTELMÄ

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos/Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Maija Seppänen: Kasvatuskäytännöt ja rajoitustoimenpiteet lastensuojelun sijaishuollossa.

Oikeusasiamiehen ratkaisujen valossa

Sosiaalityö. Rakenteellisen sosiaalityön erikoisalan lopputyö, 38 sivua

Toukokuu 2020

Tässä rakenteellisen sosiaalityön erikoisalan lopputyössä tutkin oikeusasiamiehen ratkaisuja koskien lastensuojelun sijaishuollon kanteluja ja oikeusasiamiehen lastensuojelulaitoksiin tekemiä tarkastuksia. Tarkoitukseni on selvittää millaisia kasvatuskäytäntöjä kanteluiden ratkaisussa on esillä ja millaisin argumentein rajoitustoimenpiteiden käyttöä arvioidaan ja millaiset toimenpiteet ovat sallittuja. Oikeusasiamiehen tekemät ratkaisut olen hakenut oikeusasiamiehen nettisivuilla julkaistuja ratkaisuja, joista valitsin tarkasteltavakseni viimeisen viiden vuoden aikana tehdyt ratkaisut. Lastensuojelulaitoksiin tehtyjen tarkastuskäyntien ratkaisuja on 14 ja kanteluihin, jotka liittyivät aiheeseeni, tehtyjä ratkaisuja on 22. Oikeusasiamiehen ratkaisusta esittelen erilaisia kanteluun johtaneita tapahtumia siten, että kaikki lastensuojelun rajoitustoimenpiteet tulevat käytyä läpi.

Työni alussa kerron lyhyesti kasvatuskäytäntöjä ja rajoitustoimenpiteitä historian valossa. Käyn lyhyesti läpi lastensuojelun syntyhistoriaa sekä lastensuojelulain säätämistä ja lain uudistusta. Avaan käyttämiäni lastensuojelun käsitteitä sijaishuolto, kasvatuskäytännöt ja rajoitustoimenpiteet sekä kerron oikeusasiamiehelle kuuluvista tehtävistä ja toiminnasta.

Oikeusasiamiehen ratkaisujen perusteella voi todeta, että lastensuojelulaitosten sijaishuollon valvontaa on syytä tehostaa. Oikeusasiamiehelle on tullut kanteluja koskien lasten kohtelua lastensuojelulaitoksissa sekä perhehoidossa. Lasten perusoikeuksia on loukattu, eikä lapsia ole kohdeltu kuten laki 'lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta' määrää. Lastensuojelulaitoksiin tekemillä tarkastuskäynneillä oikeusasiamies on ohjannut laitosten työntekijöitä hyväksyttäviin kasvatuskäytäntöihin sekä lain mukaisten rajoitustoimenpiteiden toteuttamiseen. Oikeusasiamies on antanut vakavia huomautuksia kunnille ja lapsen asioista vastaaville sosiaalityöntekijöille, koska sijaishuollon valvonta on ollut puutteellista. Oikeusasiamies on myös todennut, että lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä ei ole ollut riittävästi tietoa rajoitustoimenpiteistä ja lastensuojelun sijaishuollon valvontavelvollisuudesta. Oikeusasiamiehellä on ollut myös huoli sosiaalitoimen resurssipulasta, koskien valvontaa sekä lapsen asioista vastaavien työntekijöiden määrällisesti kohtuuttomasta työtaakasta.

Asiasanat: lastensuojelu, sijaishuolto, kasvatuskäytännöt, rajoitustoimenpiteet ja oikeusasiamies

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	1
1 JOHDANTO	3
2 KASVATUSKÄYTÄNNÖT JA RAJOITUSTOIMENPITEET HISTORIAN VALOSSA	6
3 LASTENSUOJELUN SIIAISHUOLTO JA SEN VALVONTA	9
3.1 SIIAISHUOLTO	9
3.2 KASVATUSKÄYTÄNNÖT.....	11
3.3 RAJOITUSTOIMENPITEET.....	11
3.4 EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES	14
4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ	17
5 LASTENSUOJELUN SIIAISHUOLLON KASVATUSKÄYTÄNNÖT JA RAJOITUSTOIMENPITEET OIKEUSASIAMIEHEN RATKAISUJEN VALOSSA	18
5.1 KASVATUSKÄYTÄNNÖT LASTENSUOJELUN SIIAISHUOLLOSSA OIKEUSASIAMIEHEN RATKAISUJEN VALOSSA..	18
5.2 RAJOITUSTOIMENPITEET OIKEUSASIAMIEHEN RATKAISUJEN VALOSSA.....	21
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	29
7 POHDINTA	31
LÄHDELUETTELO	34
LÄHTEET.....	34
AINEISTO	36

1 JOHDANTO

Lasten kasvattaminen on vuosikymmenten ja vuosisatojen saatossa muuttunut paljon. Nykypäivän ongelmat lasten kasvattamisessa ovat eri tavoin haastavia kuin esimerkiksi 1700-luvulla, jolloin oli huoli suuresta lapsikuolleisuudesta (Hämäläinen, Juha 1992, 128). Lastensuojelun sosiaalityöntekijänä olen todennut monissa perheissä haasteena olevan lasten pitkään valvomisen, jolloin vireystaso koulussa opiskeluun ei ole paras mahdollinen. Lapset eivät malta mennä nukkumaan pelaamisen, ohjelmien katsomisen tai sosiaalisessa mediassa viestittelyn vuoksi. Lapsilla on älypuhelimet, joiden avulla he voivat tehdä kaikkea edellä mainittua. Lastensuojelusta apua hakevat vanhemmat voivat toivoa lastensuojelun auttavan tässä tilanteessa. Jotkut vanhemmista ja lapsista ovat tällaisessa tilanteessa valmiita lastensuojelun avohuollon sijoitukseen, jotta lapsen yön unentarpeen saantia voitaisiin valvoa. Vanhemmat ja lapsi eivät kuitenkaan suostu huostaanottoon kyseisessä tilanteessa, vaan haluaisivat avun ”kevyemmällä” vaihtoehdolla.

Helmikuun Kalevassa (Akimo, Minna 2020) oli kirjoitus ’Kuin kokaiinia aivoihin’, jossa kerrottiin teini-ikäisestä someriippuvaisesta työstä ja äidin avun hakemisesta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta riippuvuuksiin erikoistunut tutkija Sari Cástren toteaa aivojen saavan tarvitsemansa dopamiinisuihkun, kun somea käyttävä ihminen saa tykkäyksiä ja kommentteja postauksiinsa. Näin syntyy mielihyvän tunne. Tyttö sijoitettiin lastenkotiin kun koulunkäynnistä ei tullut enää mitään. Laitoksessa tyttö roikkui sosiaalisessa mediassa yökaudet, eikä nukkunut. Kännykkää ei työltä otettu pois yön ajaksi. Tytön elämään tuli sosiaalisen median kavereiden kautta myös huumekekokeilut. Lasten puhelimen käytöstä voi siis aiheutua todella pahoja ongelmia.

Huolestuttavaa on, että lasten olot lastensuojelun sijaishuollossa eivät ole sellaiset kuin niiden pitäisi olla. Vuonna 2018 elokuun 26. päivä sanomalehti Kaleva julkaisi kirjoituksen ’Yllätystarkastus paljasti puutteita’ (Kemppainen, Susanna 2018). Oikeusasiamies oli tehnyt yllätystarkastuksen Muhoksen Pohjolakotiin, josta löysi useita lakiin perustumattomia, mielivaltaisia, lapsia alistavia ja nöyryyttäviä käytäntöjä. Lehden mukaan Pohjois-Suomen aluehallintoviraston yksikön päällikkö Pirjo Mäkeläiselle tuli yllätyksenä oikeusasiamiehen tarkastuksella ilmi tulleet vakavat asiat. Pohjolakodin johtaja Kati Lehtolan mukaan Pohjolakodissa toimitaan lain mukaan, eikä heidän toimintansa ole mielivaltaista eikä lainvastaista. Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin vaati Pohjolakodin toimintaan useita muutoksia ja selvityksen oikeusasiamiehelle 28. syyskuuta 2018 mennessä siitä, millaisiin toimenpiteisiin se on

tarkastushavaintojen vuoksi ryhtynyt. Saman vuoden marraskuun 6. päivän Kalevassa oli kirjoitus 'Keskusrikospoliisi tutkii Pohjolakotia' (Kemppainen, Susanna 2018). Poliisin mukaan rikosepäilyt ajoittuvat vuosiin 2017-2018. Artikkelin mukaan keskusrikospoliisi selvittää sitä, ovatko koulukodin toiminnassa mukana olevat henkilöt syyllistyneet pahoinpitelyyn, vapaudenriistoon tai virkavelvollisuuden rikkomiseen.

Työkokemukseni myötä saadun ymmärryksen, ettei lastensuojelun avohuollon tukitoimena sijoitettuihin lapsiin saa kohdistaa lastensuojelun tukitoimia, sekä Pohjolakotiin tehdyt tarkastukset ja tarkastuksiin liittyvät mielipiteet ja kannanotot herättivät kiinnostukseni rajoitustoimenpiteiden tarkasteluun. Alun perin kiinnostukseni kohdistui kasvatuskäytäntöjen tarkasteluun lastensuojelun avohuollon tukitoimena tehdyissä sijoituksissa. Näkemykseni mukaan kasvatuskäytäntöjen tulee olla samanlaisia sijaishuollossa sekä lastensuojelun avohuollon tukitoimena tehdyissä sijoituksissa, joten alkuperäinen ajatukseni selvittää kasvatuskäytännöt lastensuojelun avohuollon tukitoimena tehdyissä sijoituksissa sisältyy myös tähän työhöni.

Millaisia kasvatuskäytäntöjä tämän päivän Suomessa pidetään hyväksyttävänä? Entä millaisia rajoitustoimenpiteitä lastensuojelun sijaishuollossa saa käyttää? Näihin kysymyksiin pyrin löytämään vastauksen tutkimalla oikeusasiamiehen ratkaisuja tehtyihin kanteluihin ja lastensuojelulaitoksiin tehtyihin tarkastuskäynteihin. Kyseiset ratkaisut löytyvät oikeusasiamiehen nettisivustolta (www.oikeusasiamies.fi).

Lastensuojelun kasvatuskäytännöt ovat muuttuneet, joten paneudun aluksi historialliseen näkökulmaan ja siihen miten tämän hetkiseen tilanteeseen on tultu. Historian tarkastelu auttaa ymmärtämään, miksi kasvatuskäytännöt ovat tiukkoja uusista lakimuutoksista huolimatta. Muutokset käytännössä tapahtuvat hitaasti. Työssäni avaan lastensuojelun sijaishuollon, kasvatuskäytäntöjen ja rajoitustoimenpiteiden käsitteitä sekä eduskunnan oikeusasiamiehen toimintaa.

Työssäni tarkastelen oikeusasiamiehen ratkaisuja koskien lastensuojelulaitoksiin tehtyjä tarkastuksia ja oikeusasiamiehelle tehtyjä kanteluja liittyen lasten elämään sijaishuoltopaikassa. Tarkastelen sitä, millaisia laitosten kasvatuskäytäntöjen tulisi olla ja miten rajoitustoimenpiteet sijaishuoltopaikassa tulisi oikeusasiamiehen ratkaisujen perusteella toteuttaa.

Työni on rakenteellisen sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lopputyö, jonka avulla pyrin avaamaan ymmärrystä sallittuihin kasvatuskäytäntöihin ja rajoitustoimenpiteisiin lastensuojelun sijaishuollossa. Lopputyöni on ajankohtainen, koska oikeusasiamies on lastensuojelulaitoksiin tekemillään tarkastuksilla todennut olevan huomautettavaa lasten kohtelussa, kasvatuskäytännöissä ja rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa. Osittain edellisen seurauksena lastensuojelulakiin on tullut muutoksia ja täydennyksiä lastensuojelun rajoitustoimenpiteitä koskeviin pykäliin vuonna 2019. Haluaisin työni antavan näkökulmia keskusteluihin ja auttavan käytännön työtä lastensuojelulaitoksissa tekeviä henkilöitä pohtimaan laitosten kasvatuskäytänteitä ja rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Työni perusteella lastensuojelulaitoksen henkilökunta voi todeta, että saadaksesen ymmärrystä hyväksyttävään toimintaan kannattaa tutustua oikeusasiamiehen ratkaisuihin koskien lastensuojelun kasvatuskäytäntöjä ja rajoitustoimenpiteitä.

Anneli Pohjolan (2014, 17) mukaan vallitsee vahva yksimielisyys sosiaalityön itseymmärryksestä muutostyönä. Tämän lopputyöni avulla pyrin osaltani muutokseen lastensuojelulaitosten kasvatuskäytännöissä ja rajoitustoimenpiteiden toteuttamisessa. Lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät tarvitsevat tiedon ja ymmärryksen sijaishuollon valvontavelvollisuudesta, jotta voivat ohjata lastensuojelulaitosten toimintakäytäntöjä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän työtä tekevien toivon saavan tietoa oman virkansa hoitamiseen ja pitävän huolta siitä, että kaiken keskiössä on sijaishuoltoon sijoitettu lapsi ja hänen oikeutensa turvalliseen ja välittävään kasvuympäristöön.

Oikeusasiamiehen tiedotteessa 2.10.2018 on todettu sosiaalityöntekijöiden kohtuuttoman työtaakan vaarantavan sijaishuollon valvonnan ja kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen oikeuksien toteutumisen (www.oikeusasiamies.fi). Sosiaalitoimiston resurssipula ja sosiaalityöntekijöiden määrällisesti kohtuuton työtaakka todettiin Pohjolakotiin lapsia sijoittaneiden kuntien selvitysten perusteella. Edellisen johdosta tavoitteeni on, että esimiehet, kuntien ja kuntayhtymien päättäjät sekä lainsäätäjät ymmärtäisivät lastensuojelun sosiaalityöntekijän viran vaatimukset ja sen, ettei niihin pystytä vastaamaan mikäli sosiaalityöntekijöillä on työtä liian paljon.

2 KASVATUSKÄYTÄNNÖT JA RAJOITUSTOIMENPITEET HISTORIAN VALOSSA

Väitöskirjassaan 'Kotikasvatuksen pedagogisen tukemisen idea lastensuojelussa' Juha Hämäläinen (1992) totesi, että suomalaiseen lastensuojelupolitiikkaan on kuulunut pyrkimys vaikuttaa vanhempien kasvatuskäyttäytymiseen jo 1750-luvulta alkaen. Hämäläisen (1992, 127-130) mukaan 1700-luvun Ruotsi-Suomessa valtiollisella taholla kiinnitettiin huomiota lasten kasvuoloihin, koska lapsikuolleisuus oli suuri. Kirkkolait Suomessa edellyttivät kodeilta lasten kasvattamista kristillisyyteen, joten papiston tehtävänä oli valvoa ja tukea koteja lasten kasvattamisessa. Vuoden 1763 hospitaali- ja lastenkotiasetuksessa korostettiin kotihoidon tukemista, joka oli keskeinen periaate 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun lastensuojelussa. Lasten terveyttä ja menestystä pidettiin 1800-luvulla sekä kansakunnan että yksittäisten perheiden ja vanhempien etuna. Hämäläisen (1992, 143) mukaan lasten sosiaalihuollollista asemaa määrittäneet lait, vuoden 1817 köyhäinhoitolaki, vuosien 1852 ja 1879 vaivahoitoasetukset sekä vuoden 1898 holhouslaki, eivät sisältäneet säädöksiä lastensuojelullisten ongelmien ennaltaehkäisystä kotikasvatuksen tukemisen avulla.

Marjo Laitalan (2016) mukaan yhteiskunnan väliintuloa lasten ja perheiden tilanteissa alettiin nimittää 1800-1900-luvun vaihteessa suojelukasvatukseksi. Valtion 1890-luvulla perustamat ensimmäiset kasvatustilat oli rakennettu 7-15 -vuotiaille rikoksenteijöille. Hämäläisen (1992, 143-147) mukaan 1900-luvun alussa työskennellyt suojelukasvatuskomitea jakoi suojelukasvatuksen tarpeessa olevat lapset kahteen ryhmään: varsinaisesti pahantapaisiin ja huonosti hoidettuihin, jotka siveellisen kasvatuksen puutteessa ovat vaarassa tulla pahantapaiseksi.

Laitalan (2016) mukaan kasvatustilojen toiminnan peruseriaatteeksi omaksuttiin alusta lähtien 1700-1800-lukujen vaihteessa kriminologiassa esitetty ajatus, jonka mukaan rikoksenteijää oli pyrittävä myös parantamaan. Parantamisen välineeksi valikoitui kasvatustila, jolloin tilojen kasvatuskäytäntönä oli kuri ja vitsa käytännön toteuttajana. Alaikäisten pahantapaisten kohdalla ajateltiin olevan enemmän toivoa kehittymisestä kunnon kansalaisiksi kuin aikuisten rikollisten. Ensimmäiset kasvatustilat olivat käytännössä vankiloita, jotka toimivat ensimmäiset vuosikymmenet vankeinhoidon alaisuudessa suljettuina tiloiksi. Karkaamisista rangaistiin ankarasti.

Suomen itsenäistyttyä vuonna 1918 perustettiin lastensuojelukomitea, jonka tehtäväksi kuuluivat kaikki lastensuojelua koskevat kysymykset. Lastensuojelukomitea antoi periaatemietinnön lasten- ja nuorisonsuojelua koskevan lainsäädännön pääpiirteistä. Vuoden 1918 lastensuojelukomitean mietinnön mukaan yhteiskunta velvoitettiin osaltaan huolehtimaan siitä, että lapsi saa tarvitsemansa hoidon ja kasvatuksen sekä, että lapsen oikeus asetetaan lastensuojelullisten ratkaisujen ylimmäksi kriteeriksi (Mietintö 1921, 8). Lastensuojelukomitea määrätti lastensuojelullisia toimenpiteitä vaativiksi ongelmiksi lapsen hoidottomuuden, lapsen pahoinpitelyn ja vanhempien paheellisen elämän. (Hämäläinen 1992, 156-160.)

Lastensuojelun periaatteita käsiteltiin vuonna 1922 ilmestyneessä virallisessa asiakirjassa 'Lyhyt lastenhuollon opas'. Kansalaiskasvatuksen yleiseksi tavoitteeksi ja yhteiskunnallisen lastensuojelun päämääräksi asetettiin "terve sielu terveessä ruumiissa". Lapsen sielun terveeksi kehittymisen välttämättömiksi edellytyksiksi todettiin: ruumiillisten tarpeiden riittävä tyydyttyminen, mahdollisuus lapselliseen iloon, riittävä vaihtelu ja mahdollisuus toisten ihmisten seuraan, mahdollisuus suoraan, puolueettomaan ja tasa-arvoiseen kohteluun, riittävä uskonnollis-siveellinen kasvatusta ja riittävä tiedollinen sivistys. Lisäksi annettiin yleisluonteisia terveydenhoidollisia ohjeita lapsen ruumiillisen terveyden saavuttamiseksi. Kodeille asetettiin vähimmäisvaatimukset: riittävä ruoka ja vaatetus, tyydyttävät asunto-olot, lapsen terveydelle vaarattomat terveysolot ja lapsen sielunelämää pahentamaton äidin siveellinen elämä. (Hämäläinen 1992, 168.)

Suvianna Hakalehdon (2016, 28-32) mukaan Suomen ensimmäinen lastensuojelulaki (52/1936) tuli voimaan vasta 1.1.1937, kun taas muissa Pohjoismaissa lastensuojelulait oli säädetty jo 1900-luvun vaihteessa: Norjassa 1896, Ruotsissa 1902, ja Tanskassa 1905. Hämäläisen (1992, 171) mukaan vuoden 1936 lastensuojelulain tärkein anti lastensuojelutyölle oli lastensuojelulain toteutumisen lisäksi huostaanottojärjestelmän luominen. Lastensuojelulaki ei korostanut kotikasvatusta pedagogista tukemista lapsen kodissa lastensuojelun työmuotona, vaan hoitoa ja kasvatusta kotikasvatusta korvaavissa ja täydentävissä laitoksissa. Lastensuojelun mahdollisia toimenpiteitä olivat: köyhäinhoidon taloudellinen apu, jos vanhempien vaikeudet kasvatustyössä johtuivat puutteellisesta toimeentulosta, varoitus lapselle tai vanhemmalle, lapsen määrääminen laitokseen, lapsen määrääminen suojeluvalvontaan ja lapsen ottaminen huostaan.

Kasvatustilain nimet muutettiin sotien jälkeen vuonna 1947 koulukodeiksi. Ruumiillinen kuritus oli koulukodeissa sallittua vuoteen 1965 saakka, kuten aiemmin kasvatustilainlaitoksissa, vaikka vankiloissa se kiellettiin 1800-luvun lopussa. Rikoslaita poistettiin vanhempien oikeus kasvattaa

lasta kurittamalla vuonna 1979. Lapsen kuritus erillisellä lailla kiellettiin kuitenkin vasta vuonna 1984. (Laitala, Marjo, 2016.)

Lastensuojeluongelmien luonne muuttui toisen maailmansodan jälkeen. Sijaishuollon syynä olivat orpous, köyhyys ja irtolaisuus vuoden 1936 lastensuojelulain voimaantulon aikaan. 1970-luvulla sijaishuollon syinä korostuivat vanhempien kasvatuskyvyn puute, lapsen hoidon laiminlyönti, vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat ja lasten koulunkäyntiongelmat. Lastensuojelun piirissä alettiin puhua lasten henkisen hyvinvoinnin edistämisestä. Kehitettiin erityisesti sekundääripreventiivisiä toteuttavia terapioiden ja vanhempien pedagogisen tukemisen sijaan. Kasvatusneuvoloissa tehtiin psykiatris-yhteiskunnallista työtä, jonka pyrkimyksenä oli kotikasvatuksen tukeminen. (Hämäläinen 1992, 177-181.)

Lainsäädännössä otettiin huomioon vanhempien oikeusturvaan liittyviä kysymyksiä, mutta lapsen etu tai lapsen oikeusturva ei ollut mielenkiinnon kohteena. Lastensuojelulakia uudistettiin vuonna 1983, jolloin siinä huomioitiin keskustelut lasten oikeudellisesta asemasta ja korostettiin lapsen itsenäisen oikeusaseman huomioon ottamista. Voimassa ollut lakia syytettiin siitä, että siinä suojattiin vanhempien oikeuksia lapseensa enemmän kuin lapsen oikeuksia. Lapsen edun asettamisesta etusijalle ei kuitenkaan puhuttu vielä vuoden 1983 lastensuojelulaissa (683/1983) kuten nykyisin voimassa olevassa lastensuojelulaissa (417/2007). (Hakalehto, Suvianna 2016, 28-32.)

Lastensuojelulain uudistaminen tuli tarpeelliseksi lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 59-60/1991), Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 18-19/1990), perusoikeusuudistuksen (969/1995) ja uuden perustuslain (731/1999) johdosta. Uudistuksia tehtiin osittain, joista ensin säännökset koskien lastensuojelun laitoshuoltoa sekä lapsen ja hänen läheisensä yhteydenpitoa ja sen rajoittamista sijaishuollossa. (Hakalehto 2016, 28-32.) Vuoden 2007 lastensuojelulaissa (417/2007) säädettiin lastensuojelun rajoittamisesta sijaishuollossa ja rajoittamispäätöksen tekemisestä.

Lastensuojelulakiin on tehty muutoksia myös vuonna 2015 voimaan tulleen sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) myötä. Lastensuojelulakia on uudistettu rajoitustoimien osalta vuonna 2019. Näitä uudistuksia avaan tarkemmin seuraavassa luvussa.

3 LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLTO JA SEN VALVONTA

Lasta ja hänen perhettään tulee ensisijassa auttaa ja tukea lastensuojelun avohuollon tukitoimilla, joita ovat tuki lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen, lapsen taloudellinen tukeminen, tehostettu perhetyö, perhekuntoutus ja lapsen kuntoutumista tukevat hoito- ja terapiapalvelut. Pyrkimyksenä on auttaa ongelmien ratkaisemisessa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta ei tarvittaisi kodin ulkopuolista sijoitusta. Lapsi voidaan sijoittaa myös avohuollon tukitoimena LsL 37 §:n mukaan yhdessä hänen vanhempiansa kanssa tai yksin mikäli lapsen huoltajat ja yli 12-vuotias lapsi suostuvat sijoitukseen. Lapsen avohuollon sijoituksen aikana ei voida käyttää rajoitustoimenpiteitä (Räty, Tapio, 2019, 337). Mikäli lapsen tilanteessa on tarvetta rajoitustoimenpiteille, tulee tehdä kiireellinen sijoitus.

Lastensuojelun sijaishuollon valvonta (LsL 79 §) kuuluu sijoitetun lapsen osalta lapsen sijoittaneen kunnan tehtäviin. Käytännössä yksittäisen lapsen sijaishuollon valvonnasta on vastuussa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Sijaishuoltoapaikan toimintaa valvoo myös sijoituskunta ja aluehallintovirasto. Aluehallintoviraston on seurattava lastensuojelulaitoksia myös omasta aloitteestaan tapahtuvien tarkastuskäyntien avulla ja valvottava erityisesti rajoitustoimenpiteitä lastensuojelulaitoksissa (LsL 80 §). Eduskunnan oikeusasiamies valvoo lastensuojelun järjestämistä ja erityisesti lasten kohtelua sijaishuollossa. (Räty 2019, 738-745, 768.)

3.1 Sijaishuolto

Sijaishuollolla tarkoitetaan lastensuojelulain (417/2007) 49 §:n mukaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikaismääräyksen (LsL 83 §) nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Lapsen sijaishuolto järjestetään perhehoitona, laitoshoitona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. Sijaishuoltoa ei siis ole lastensuojelun avohuollon tukitoimena tehty sijoitus.

Lastensuojelulain 8 luku määrittelee lapsen kiireelliseen sijoitukseen liittyvistä asioista. Lapselle voidaan järjestää kiireellisesti sijaishuoltona hänen tarvitsemansa hoito ja huolto lastensuojelulain 38 §:n perusteella, kun lapsi on 40 §:ssä mainituista syistä välittömässä vaarassa. Kiireellinen sijoitus voi kestää korkeintaan 30 päivää. Kiireellistä sijoitusta voidaan jatkaa 38 a §:n mukaisella päätöksellä enintään 30 päivällä. Lapsen huostaanottoa koskevat lastensuojelulain pykälät ovat 9

luvussa. Päätöksen lapsen huostaanotosta voi tehdä sosiaalihuollon johtava viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian, jos huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi ei vastusta huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista (LsL 43 §). Mikäli lapsen huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista, asian ratkaisee hallinto-oikeus.

Lastensuojelulain 40 §:n mukaan velvollisuus huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen on joko lapsen terveyttä ja kehitystä vakavasti vaarantavat puutteet hänen huolenpidossaan tai kasvuolosuhteissa tai lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään päihteiden käytöllä tai rikollisella elämän tavalla. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan ryhtyä vain, jos lastensuojelun avohuollon tukitoimet eivät ole sopivia tai ne ovat riittämättömiä. Lisäksi sijaishuollon tulee olla lapsen edun mukaista LsL 4 §:n mukaisesti.

Lastensuojelulain 4 § koskee lastensuojelun keskeisiä periaatteita. Pykälän mukaan lastensuojelun on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia, tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. Perhettä on pyrittävä tukemaan riittävän varhain ja ennaltaehkäisevästi perheen ongelmissa. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa sekä toteutettaessa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on huomioitava se, miten turvataan lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi, läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukainen valvonta ja huolenpito. Lapselle tulee turvata hänen taipumuksiaan ja toivomuksiaan vastaava koulutus, turvallinen kasvuympäristö, ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus. Lapselle on turvattava itsenäistyminen ja kasvaminen vastuullisuuteen, mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan sekä huomioida kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta. Lastensuojelulain 4 §:n mukaan lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, mutta sijaishuolto on järjestettävä viivytyksettä kun se on lapsen edun kannalta tarpeen. Tavoite perheen jälleenyhdistämisestä on otettava huomioon lapsen edun mukaisella tavalla sijaishuoltoa toteutettaessa.

3.2 Kasvatuskäytännöt

Lapsen vanhemmat ja huoltajat ovat ensisijassa vastuussa lapsensa kasvusta, tasapainoisesta kehityksestä ja hyvinvoinnista (LsL 2 §). Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361) ohjaa sitä, millaista lapsen kasvatuksen tulee olla. Vanhempien tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi huomioiden lapsen yksilölliset toiveet ja tarpeet. Lapselle tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet lapsen ja vanhempien välillä sekä hänen muita läheisiä ihmissuhteita tulee vaalia. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Vanhempien tulee pyrkiä turvallisen ja virikkeellisen kasvuympäristön antamiseen. Lapsen tulee saada valita taipumuksiaan ja toiveitaan vastaava koulutus. Lasta on suojeltava huonolta kohtelulta, ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, sekä hyväksikäytöltä. Lapsen tulee saada osakseen turvaa, ymmärtämystä ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa eikä kohdella loukkaavasti. Vanhempien tulee tukea lasta vastuullisuuteen ja itsenäistymiseen. Edellä olevia noudattaen huoltajalla/vanhemmalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, koulutuksesta, asuinpaikasta, harrastuksista ja muista henkilökohtaisista asioista. Huoltajan tulee keskustella lapsen kanssa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti sekä ottaa huomioon lapsen toiveet ja mielipide ennen kuin tekee päätöksen lasta koskevasta asiasta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361, Rätty 2019, 2-3.)

Lasten hoito ja huolenpito sijaishuollossa tulee toteuttaa, kuten vanhempienkin kuuluu lastaan kasvattaa. Lapsen perus- ja ihmisoikeuksia tulee kunnioittaa ja toteuttaa myös sijaishuollossa. Lastensuojelulaissa (58 §) on annettu määräys lapsen kasvuoloihin ja toimitiloihin. Pykälän mukaan lapsen hoidossa, kasvatuksessa ja kasvuolojen järjestämisessä tulee noudattaa, mitä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (1983/361) 1 §:ssä on säädetty. Lasta tulee kasvattaa siten, että hän saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. Lapsen hoito ja kasvatusta on lastensuojelulain 58 §:n mukaan myös järjestettävä ja lasta kohdeltava siten, että hänen yksityisyyttään kunnioitetaan. (Valviran ohje 15.3.2013 3/2013.)

3.3 Rajoitustoimenpiteet

Lapseen kohdistuvista rajoituksista sijaishuollossa määritellään lastensuojelulain 11 luvussa. Lastensuojelun sijaishuollossa mahdollisia rajoitustoimenpiteitä ovat yhteydenpidon rajoittaminen

(LsL 62 §), aineiden ja esineiden haltuunotto (LsL 65 §), henkilöntarkastus (LsL 66 §) ja henkilönkatsastus (LsL 66 a §), omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen (LsL 67 §), kiinnipitäminen (LsL 68 §), liikkumisvapauden rajoittaminen (LsL 69 §), lapsen eristäminen (LsL 70 §), ja lapselle järjestettävä erityinen huolenpito (LsL 71 §). Edellä mainittuja rajoitustoimenpiteitä voidaan kohdistaa vain laitoshoidossa olevaan huostaan otettuun, kiireellisesti sijoitettuun tai laitoksessa hallintotuomioistuimen väliaikaismääräyksellä sijoitettuun lapseen. Vastaavalla tavalla perhehoitoon sijoitetun lapsen kohdalla voidaan käyttää vain yhteydenpidon rajoitusta. Rajoitustoimenpiteistä on tehtävä aina päätös, josta on ilmeistä muutoksenhakuohjeet silloin kun päätöksestä on oikeus valittaa. Lasta koskeviin asiakirjoihin on kirjattava syyt ja perusteet rajoitustoimenpiteiden käyttöön. (Räty 2019, 568.)

Lastensuojelulain 61 §:ään (12.4.2019/542) on lisätty vuonna 2019 rajoitusten käytön yleiset edellytykset ja määritely milloin niitä saa käyttää. Rajoituksen on oltava lapsen edun mukainen ja oikeassa suhteessa lapsen ikään ja kehitystasoon nähden. Rajoituksen on oltava lapsen hoidon ja huolenpidon tai sijaishuoltoon johtaneen päätöksen tarkoituksen toteuttamisen kannalta perusteltu ja tarkoitukseen sopiva. Rajoituksen käyttämisen on oltava välttämätöntä lapsen oman taikka muiden henkilöiden terveyden vakavan vaarantumisen vuoksi, ruumiillisen koskemattomuuden turvaamiseksi taikka merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi. Rajoituksen on oltava oikeassa suhteessa suojeltavaan etuun nähden. Ennen rajoituksen tekemistä lapsen mielipide rajoituksesta on selvitettävä LsL 20 §:n, lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen, mukaisesti, ellei se ole ilmeisen mahdotonta. Edellytyksenä rajoitustoimenpiteelle on vielä se, etteivät muut, lievemmat keinot ole tilanteeseen sopivia.

Rajoitusten käytön yleisissä edellytyksissä (LsL 61 a §) todetaan vielä, että rajoitus on toteutettava turvallisesti lapsen ihmisarvoa kunnioittaen ja huomioiden hänen yksilöllinen tilanteensa, ikänsä ja sukupuolensa sekä kulttuuri- ja uskonnollinen taustansa. Lapsen yksilöllisistä tarpeista ja perustarpeista on huolehdittava rajoituksen aikana. Lasta ei saa alistaa, kurittaa, eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Rajoituksen käyttö on lopetettava heti, kun rajoittaminen ei enää ole välttämätöntä eikä siis rajoitusta saa jatkaa varmuuden vuoksi. Rajoitusta ei saa koskaan käyttää rangaistuksena eikä sen käyttö saa aiheuttaa lapselle vahinkoa tai haittaa.

Lastensuojelulakiin on lisätty 61 b §, hyvää kohtelua koskeva suunnitelma (12.4.2019/542), jonka mukaan palvelun tuottajan on laadittava yleinen hyvää kohtelua koskeva suunnitelma osana omavalvontasuunnitelmaa. Suunnitelman laatimisessa ja sen tarkistamisessa on kuultava

toimintayksikköön sijoitettuja lapsia ja annettava heille mahdollisuus osallistua suunnitelman tekemiseen. Kyseinen suunnitelma on lähetettävä lapsen sijoituksesta vastaavalle kunnalle ja yksikköön sijoitetun lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Lastensuojelulain 65 §:ään 'aineiden ja esineiden haltuunotto' on lisätty lakiuudistuksessa (12.4.2019/542) momentti tupakkatuotteiden haltuunotosta. Kyseisen momentin mukaan lapselta voidaan ottaa laitoksen haltuun tuotteet, joita alle 18-vuotias ei tupakkalain (549/2016) 118 §:n mukaan saa pitää hallussaan. Lastensuojelulain uudistuksessa on tarkennettu henkilöntarkastus (66 §) ja henkilönkatsastus (66 a §) pykälä.

Lastensuojelulain 67 §:ää 'Omaisuuksien, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen' on tarkennettu (12.4.2019/542) kirjeen luottamuksellisen viestin osalta. Pykälän 4 momenttiin on lisätty, että päätöksen tekemistä varten lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä saa lukea kirjeen tai luottamuksellisen viestin, jos *yksittäistapauksessa on perusteltua syytä epäillä viestin sisällön voivan vaarantaa lapsen tai toisen henkilön henkeä, terveyttä, turvallisuutta tai kehitystä.*

Liikkumisvapauden rajoittamispäätöstä (69 §) on selkeytetty ja lisätty 69 a § 'luvatta laitoksesta poistuneen lapsen palauttaminen' (12.4.2019/542). Pykälän mukaan lapsen kuljettamisen saa toteuttaa vain laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva ammatillisen pätevyyden omaava työntekijä, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tai muu toimivaltainen viranomaisena. Lapsen etsintää ja kuljettamista ei siis saa toteuttaa ostopalveluna.

Lapsen eristämistä (70 §) on rajoitettu (12.4.2019/542) siten, että eristämistä koskeva enimmäisaika lyhennettiin 12 tuntiin aiemmasta 24 tunnista. Eristämistä saadaan jatkaa uudella päätöksellä, mutta eristämisaika ei saa ylittää 24 tuntia. Lapselle on nimettävä lapsen turvallisuudesta vastaava henkilö, jonka on valvottava koko ajan samassa tilassa tai välittömässä läheisyydessä. Valvovalla henkilöllä on oltava jatkuva kuulo- ja näköyhteys ja hänen on huolehdittava lapsen perustarpeista. Lapsella täytyy olla mahdollisuus saada yhteys hänen turvallisuudestaan vastaavaan henkilöön. Lääkärintarkastus on suoritettava tarvittaessa eristämisen alkaessa, eristämisen aikana, eristämistä jatkettaessa ja eristämisen päättyttyä.

Lastensuojelulain uudistuksen yhteydessä vuonna 2019 on tarkennettu 'rajoitustoimenpiteiden kirjaaminen – vaikutus asiakassuunnitelmaan sekä hoito- ja kasvatussuunnitelmaan' 74 §:ää

(12.4.2019/542). Pykälässä on painotettu asianmukaista ja tarkkaa kirjausta toimenpiteen kuvauksesta, toteutuksesta, kestosta ja toimenpiteen päättäjistä. Toimenpiteen vaikutus hoito- ja kasvatussuunnitelmaan on kuvattava sekä myös se, miten lasta on kuultu ennen rajoituksesta päättämistä tai sen toteuttamista. On myös kirjattava, mikä oli lapsen mielipide asiasta. Pykälään on lisätty 74 a § 'rajoituksen lapsikohtainen arviointi' (12.4.2019/542). Lapseen kohdistuneet rajoitukset on arvioitava lapsen kanssa heti, kun hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Lapseen kohdistettu rajoitus on käytävä läpi lapsen huoltajien kanssa sekä toimitettava tiedot rajoituksista sekä selvitys rajoitusten lapsikohtaisesta arvioinnista lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Useiden lapseen kohdistettujen rajoitusten takia sosiaalityöntekijän on *arvioitava lapsen kokonaistilanne, lapselle sopivan ja riittävän hoidon ja palvelujen tarve sekä vastaavako sijaishuoltopaikan henkilöstön määrä ja osaaminen sekä tilat lapsen tarpeita.* (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417)

Lapseen kohdistuvat rajoitustoimet eivät ole mahdollisia lastensuojelun avohuollon tukitoimena tehtyjen sijoitusten aikana. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus valvoa sijaishuoltoa ja rajoitustoimenpiteitä, joita lapseen kohdistetaan. Tämän valvontatehtävän onnistumiseksi sosiaalityöntekijän tulee tavata lasta riittävän usein henkilökohtaisesti kuten lastensuojelulain 29 §:n 1 momentti edellyttää.

3.4 Eduskunnan oikeusasiamies

Suomen ensimmäinen oikeusasiamies on aloittanut virassaan vuonna 1920. Eduskunnan oikeusasiamies täyttää siis tänä vuonna 100 vuotta. Merkkivuoden kunniaksi 11.2.2020 julkaistu juhlakirja löytyy oikeusasiamiehen verkkosivuilta. Eduskunnan oikeusasiamies muodostaa yhdessä ihmisoikeuskeskuksen ja sen ihmisoikeusvaltuuskunnan kanssa Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution. Kansalliset ihmisoikeusinstituutiot ovat lakiin perustuvia itsenäisiä ja riippumattomia ihmisoikeuksia edistäviä ja turvaavia toimielimiä. Oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa viranomaisten toiminnan laillisuutta. Pääasiassa tämä tapahtuu tutkimalla oikeusasiamiehelle tulevia kanteluja, mutta myös muuten tietoon tulevia laittomuuksia ja epäkohtia tutkimalla. Oikeusasiamiehellä on myös erityinen velvollisuus tehdä tarkastuksia virastoihin ja laitoksiin kuten lastenkoteihin. Toiminnassaan oikeusasiamies keskittyy edistämään ihmisten perus- ja ihmisoikeuksia. Oikeusasiamiehen ratkaisuja julkaistaan ratkaisutietokannassa oikeusasiamiehen nettisivuilla. (www.oikeusasiamies.fi)

Oikeusasiamiehen työtä jakamaan perustettiin vuonna 1972 ensimmäinen apulaisoikeusasiamiehen virka ja toinen apulaisoikeusasiamiehen virka vuonna 1987. Toisen apulaisoikeusasiamiehen viran perustamisen yhteydessä oikeusasiamiehen erityistehtäväksi annettiin valvoa lapsen oikeuksien toteutumista. Vuodesta 2007 alkaen apulaisoikeusasiamiehellä on voinut olla sijainen. Nykyinen oikeusasiamies on Petri Jääskeläinen. Apulaisoikeusasiamiehet ovat Maija Sakslin ja Pasi Pölönen. Oikeusasiamies päättää keskinäisestä työnjaosta kuultuaan apulaisoikeusasiamiehiä. Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinin ratkaistavana ovat muun muassa sosiaalihuolto ja lapsen oikeuksia koskevat asiat. (www.oikeusasiamies.fi)

Eduskunnan oikeusasiamiehen toimintaa säätelee perustuslain lisäksi laki eduskunnan oikeusasiamiehestä (14.3.2002/197). Oikeusasiamies tutkii kantelun, mikäli sen kohteena oleva asia kuuluu hänen laillisuusvalvontaansa ja jos asiassa on aihetta epäillä lainvastaista toimintaa tai velvollisuuden täyttämättä jättämistä tai jos oikeusasiamies katsoo siihen olevan muutoin aihetta. Oikeusasiamies voi pyytää tarpeelliseksi katsomansa selvityksen. Tarvittaessa oikeusasiamiehellä on mahdollisuus antaa huomautus valvottavalle ja kiinnittää valvottavansa huomiota lain ja hyvän hallintotavan vaatimuksiin sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamiseen. Oikeusasiamies voi määrätä suoritettavaksi poliisi- ja esitutkinnan tutkittavanaan olevan asian selvittämiseksi, tehdä toimivaltaiselle viranomaiselle esityksen tapahtuneen virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi. Oikeusasiamies voi myös kiinnittää valtioneuvoston tai muun lainsäädännön valmistelusta vastaavan toimielimen huomiota, mikäli on havainnut puutteita säännöksissä tai määräyksissä ja tehdä esityksiä niiden kehittämiseksi sekä puutteiden poistamiseksi. Tarkastusta tehdessään oikeusasiamiehellä ja eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä valvottavan kaikkiin tiloihin sekä tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella henkilökunnan kanssa. Tarkastuksilla erityisen tärkeitä ovat lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten kanssa kädyt keskustelut. (Räty 2019, 768-771.)

Oikeusasiamies antaa vuosittain eduskunnalle toimintakertomuksen, jossa raportoi lainkäytön tilasta, julkisen hallinnon ja julkisten tehtävien hoidon tilasta sekä lainsäädännössä havaitsemistaan puutteista. Oikeusasiamiehelle on tullut vuonna 2019 ennätyselliset 6265 kantelua, kun taas vuoden 2018 määrä on ollut 5591 kantelua. Kanteluja on tullut eniten liittyen sosiaalihuoltoon 1112, poliisiin 748, terveyteen 697, ulosottoon 200 ja ulkomaalaisasioihin liittyviä kanteluja 161. Ratkaisuja on tehty vuonna 2019 yhteensä 6057, joista sosiaalihuoltoon 1088, poliisiin 712 ja terveyteen 631 kohdistuvia. Oikeusasiamiehen toimenpiteisiin johti 871 kantelua ja 47 omaa aloitetta. Vuoden vaihteessa ei ole ollut ratkaisematta yhtään yli vuoden vanhaa kantelua. Tämä

tavoite saavutettiin seitsemännen kerran peräkkäin. Oikeusasiamies on tehnyt 104 omaa tarkastusta, erityisesti kohdistuen lasten, vanhusten, vammaisten henkilöiden ja vapautensa menettäneiden oikeuksien valvontaan. (www.oikeusasiamies.fi).

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tarkoitukseni on selvittää oikeusasiamiehen kanteluihin antamien ratkaisujen ja myös tarkastuskäyntien pöytäkirjojen ratkaisujen valossa:

1. Millaisia kasvatuskäytäntöjä kanteluiden ratkaisuisa ja tarkastusten pöytäkirjoissa on esillä?
2. Millaisin argumentein rajoitustoimenpiteiden käyttöä arvioidaan ja millaiset toimenpiteet ovat sallittuja?

Tarkasteluni kohteena ovat oikeusasiamiehen sivustolla julkaistut oikeusasiamiehen vuodesta 2015 alkaen tehdyt ratkaisut kanteluihin ja lastensuojelulaitoksiin tehtyjen tarkastuskäyntien pöytäkirjat. Olen hakenut oikeusasiamiehen sivustolta julkaistut ratkaisut hakusanalla *lastensuojelu* ja hallinnonalana *sosiaalihuolto*. Ratkaisuja lastensuojelulaitoksiin, useimmiten ennalta ilmoittamatta, tehtyjen tarkastuskäyntien perusteella on 14. Useimmat ratkaisut ovat sivumääräisesti 7-24 sivun pituisia. Pohjolakotiin tehdyn tarkastuskäynnin ensimmäinen ratkaisu (EOAK/1353/2018) on kokonaisuudessaan 84-sivuinen ja tarkastuksen jälkeen Pohjolakodilta saadun selvityksen jälkeen apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinin omaan aloitteeseen perustuva ratkaisu (EOAK/3726/2018) on 7-sivuinen. Loikalan kartanoon tehdyn tarkastuskäynnin ratkaisu on 110-sivuinen ja Jussin koteihin tehdyn tarkastuskäynnin ratkaisu on 64-sivuinen.

Olen valinnut tarkasteltavaksi ratkaisuisista asioita siten, että kaikkia rajoitustoimenpiteitä koskevia asioita tulisi esille työssäni. Useimpia asioita olen pyrkinyt tuomaan esille kanteluihin tehtyjen ratkaisujen valossa, joita minulla oli luettavana 22. Tarkastelusta olen jättänyt pois Pohjolakotiin ennalta ilmoittamatta tehdyn tarkastuksen jälkeen lasten sijoituskunnilta pyydettyjen selvityspyyntöjen perusteella tehdyt ratkaisut, koska näkemykseni mukaan kasvatuskäytännöt ja rajoitustoimenpiteet ilmenivät tarkastuskäynnin ratkaisussa. Pidemmässä tarkastuskäyntien ratkaisuisa on perusteellisesti selvitetty hyväksyttäviä kasvatuskäytäntöjä ja sitä, miten rajoitustoimenpiteitä lain mukaan tulee toteuttaa. Tarkastelussani olevista kanteluista suurin osa on tehty vuonna 2018.

5 LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLLON KASVATUSKÄYTÄNNÖT JA RAJOITUSTOIMENPITEET OIKEUSASIAMIEHEN RATKAISUJEN VALOSSA

Oikeusasiamiehen sivustolla on todettu sijaishuollossa olevien lasten kanteluiden lisääntyneen sen jälkeen kun oikeusasiamiehen kanslian esittelijät ovat tehneet lastenkoteihin tarkastuksia. Kanteluja on tullut vireille 35 lokakuun 24. päivään 2019 mennessä. Ratkaisuja on annettu 29 ja niistä 70 % on johtanut toimenpiteisiin. Kanteluja on tehty sijaishuoltoapaikassa koetusta kohtelusta, sijaishuoltoon liittyvästä päätöksenteosta ja rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Kanteluja on tullut myös perhehoidossa olleilta lapsilta. (www.oikeusasiamies.fi.)

Lastensuojelulaitoksiin tekemillä tarkastuskäynneillä oikeusasiamies korostaa lasten oikeuksia ja muistuttaa, että niiden toteutumisesta täytyy pitää huolta myös lapsen sijaishuollon aikana. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen tärkeimmät sijaishuoltoa koskevat artiklat ovat: artikla 2, jonka mukaan lapsen oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle, eikä ketään lasta saa syrjiä, artikla 3 lapsen edun huomioiminen, artikla 12 lapsen oikeus mielipiteisiin, artikla 13 lapsen oikeus tietoon ja itsensä ilmaisemiseen sekä artikla 20 lapsen oikeus valtion erityiseen suojeluun (Timonen-Kallio, Eeva & Yliruka, Laura & Närhi, Pekka 2017, 10).

5.1 Kasvatuskäytännöt lastensuojelun sijaishuollossa oikeusasiamiehen ratkaisujen valossa

Lastensuojelulaitoksiin tehtyjen tarkastusten ratkaisujen (EOAK/5500/2017, EOAK/5681/2017, EOAK/6545/2017, EOAK/5727/2017, EOAK/7024/2017, EOAK/356/2018 ja EOAK/846/2018, EOAK/1353/2018, EOAK/1605/2018, EOAK/5377/2018) mukaan oikeusasiamies on useimmiten ottanut kantaa siihen onko kyse rajoituksesta vai kasvatuksesta. Oikeusasiamiehen mukaan on vaikeaa erottaa, mikä on tavanomaista ja hyväksyttävää kasvatuksellisten rajojen asettamista ja milloin on kysymys lain tarkoittamasta perusoikeuksien rajoittamisesta. Oikeusasiamies on ohjannut lasten perusoikeuksien noudattamiseen ja neuvonut hyväksyttävän kasvatuksen toteuttamiseen lastensuojelulaitoksen työntekijöitä kuten alla oleva esimerkki osoittaa.

Jos kysymys on lapsen hoidosta ja huolenpidosta ja siihen liittyvistä tavanomaisista kasvatuksellisista rajojen asettamisesta, kysymys ei ole lain tarkoittamista rajoitustoimenpiteistä. Kasvatukseen liittyvät säännöt eivät kuitenkaan saa olla

mielivaltaisia tai liiallisia. Tavanomaisten kasvatuksellisten rajojen asettamisessa tulee aina huomioida lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Kasvatuksellisten keinojen ja sääntöjen tarkoitus, kesto ja intensiteetti eivät voi olla samoja kuin lain tarkoittamien rajoitustoimenpiteiden. Kysymys on aina sellaisista valinnoista, joita voidaan pitää perustellusti lapsen yksilölliseen ja tarpeenmukaiseen sijaishuollon järjestämiseen sisältyvänä kasvatuksena. Kasvatuksellisilla rajoilla ei siis puututa lapsen perusoikeuksiin, vaan kysymys on lapsen päivittäisen hoidon ja huolenpidon järjestämisestä. Hyvään lasta yksilönä kunnioittavaan tavanomaiseen kasvatukseen luettavien sääntöjen tulee olla oikeassa suhteessa niiden tavoitteeseen. (EOAK/5377/2018, 50-51.)

Kasvatuskulttuuri ei saa perustua lasten voimakkaaseen rajoittamiseen. Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin on todennut Loikalan kartanoon tehdyn tarkastuksen pöytäkirjassa (EOAK/5377/2018, 6), että lapsen sijoittaminen lastensuojelulaitokseen ei merkitse vapausrajoitusta, eikä sijaishuoltoa voida järjestää suljettuna hoitona tai vankeinhoitoon rinnastettavalla tavalla. Apulaisoikeusasiamies Sakslin on kehottanut muuttamaan sääntöjä lastensuojelulain mukaisiksi. Lapset ovat kokeneet käytännöt mielivaltaisiksi, alistaviksi ja perusoikeuksiin puuttuviksi. Kyseisen laitoksen edellytettiin luopuvan lasten ulkonäköön, pukeutumiseen ja lapsen intimitettiin ja yksityisyyteen puuttuvista kielloista ja yleisistä säännöistään. Lapset eivät saaneet meikata, värjätä hiuksia, ottaa lävistyksiä, käyttää toppeja tai muuta laitoksen mielestä epäasiallista vaatetusta. Lapset kokivat nämä säännöt epäoikeudenmukaisina ja heidän itsemääräämisoikeuteensa puuttuvina.

Sijaishuoltopaikan säännöillä ei ole oikeutta puuttua lapsen perustuslain 7 ja 10 §:ssä perusoikeuksina suojattuun itsemääräämisoikeuteen ja yksityisyyden suojaan, siis lapsen oikeuteen määrätä vapaasti omasta kehostaan ja ulkonäöstään (EOAK/1256/2019). Lapsi oli kantelussaan kertonut, että Loikalan kartano oli kieltänyt meikkaamisen ja puuttunut perusteettomasti hänen pukeutumiseensa. Lapselta oli myös tamponien käyttö kielletty. Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin on todennut näistä seuraavaa.

Totean, että sijaishuoltopaikka voi yhdessä lapsen kanssa keskustellen tukea ja ohjata lasta arvioimaan omaa pukeutumistaan eri kannoilta huomioiden esimerkiksi tilaisuudet, johon lapsi on menossa, vuodenaajat, terveydelliset seikat sekä opettaa ja tukea lasta ymmärtämään erilaisiin kulttuureihin liittyviä pukeutumisen tapoja.

Tamponien käyttökiellolla laitos puuttuu lapsen yksityisyyteen ja hänen itsemääräämisoikeuteensa. Tällainen käytäntö rajoittaa voimakkaasti oikeutta määrätä omasta kehostaan ja päättää omista hänen henkilönsä ja yksityisyyteensä syvästi liittyvistä asioista. Kielloilla puututaan lapsen perustuslain 10 §:n yksityiselämän suojattuun ydinalueeseen, jokaiselle kuuluvaan oikeuteen päättää omasta yksityiselämästään ja henkilökohtaisista asioistaan.

Totean, että mikäli sijaishuoltopaikassa herää huoli hygieniatarvikkeiden käytöstä, kuuluu asian arviointi terveydenhuollon ammattihenkilölle, jolle lapsi tulee ohjata. (EOAK/1256/2019, 7)

Lastensuojelun tarkoituksena on suojella lasta ja turvata lapselle mahdollisimman tavallinen kodinomainen lapsuus ja nuoruus perhehoidossa. Perhehoidossa olleet lapset ovat kannelleet oikeusasiamiehelle kokemastaan nöyryyttävästä ja alistavasta kohtelusta. Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja on todennut kanteluita koskevissa ratkaisuisaan (EOAK/1669/2019, 8 ja EOAK/1829/2019, 7), ettei sijaishuoltopaikalla ole oikeutta käyttää epäasiallisia, perusteettomia tai mielivaltaisia kasvatukseen keinoja. Sisärukkaset olivat kantelussa kertoneet myös, että perhehoitaja oli rajoittanut heidän yhteydenpitoaan ja liikkumistaan. Lapset eivät olleet saaneet täysimääräisesti itselleen kuuluvia käyttövaroja. Lisäksi lapsi on kertonut, että hänen päiväkirjaansa on luettu. Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja on todennut ratkaisussaan seuraavaa.

Perhehoidon tarkoituksena on nimenomaisesti siten, kuin perhehoitolain 1 §:ssä säädetään, antaa perhehoidossa olevalle henkilölle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalisia suhteitaan (EOAK/1669/2019, 8).

---on pitänyt lapsen kohtelua lainvastaisena, kun kantelijan liikkumisvapautta on rajoitettu perhehoitajan omalla päätöksellä ja kantelijan yhteydenpitoa on lisäksi rajoitettu ottamalla kantelijan puhelin haltuun ja katkaisemalla esimerkiksi kantelijalta nettiyhteys (EOAK/1669/2019, 10).

Puhelimen käytöstä apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin totesi Veikkarin erityislastenkotiin tehdyssä ennalta ilmoitetun tarkastuksen pöytäkirjassa (EOAK/1002/2016, 5), että on kyse normaaliin kasvatukseen liittyvästä säännöstä kun lapsen oman puhelimen käyttöä rajoitetaan vain öiseen aikaan tarkoituksena turvata riittävä lepo yöllä. Lasten oman puhelimen käytöstä apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja kirjoittaa panneensa merkille, etteivät sijoitetut lapset saa käyttää puhelintaan laitoksen yleisissä tiloissa (EOAK/4566/2018, 7). Apulaisoikeusasiamiehen

mukaan lapsen asioista vastuussa olevan sosiaalityöntekijän on arvioitava tässä tapauksessa laitoksen käytäntöjä ja sääntöjä sekä puututtava niihin, jos ne rajoittavat lapsen oikeuksia lain vastaisella tavalla.

Apulaisoikeusasiamies on useissa kanteluihin antamissa ratkaisuisaan kiinnittänyt huomiota lasten oikeuteen pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin hänelle läheisiin henkilöihin. Kantelussa sijoituspaikkansa Nuorisokoti Jaloverson menettelystä lapsi on kertonut, ettei hän saa käyttää laitoksessa vapaasti puhelintaan. Tähän apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja on todennut ratkaisussaan (EOAK/5682/2018, 12-13), että jos puhelimen käyttöä rajoitetaan, niin pitää tehdä rajoituspäätös. Yhteydenpidon rajoittamisesta oli tehty vain yksi rajoituspäätös, joka koski kantelijan puhelinta. Ratkaisun mukaan lapsi voi käyttää omistamaansa puhelinta laitoksessa ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti samalla tavoin kuin lapset, jotka eivät ole sijoitettuna laitokseen. Lapsen puhelinta ei siis saa ottaa haltuun tai rajoittaa sen käyttöä varmuuden vuoksi, eikä etenään rangaistuksena.

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin totesi Nuorisokoti Nummelaan tehdyn tarkastuksen pöytäkirjassa (EOAK/5681/2017, 8), että lapsen liikkumista ei voi rajoittaa 24 tunnin ajaksi ”kasvatuksellisella” perusteella positiivisen seulan jälkeen. Laitoksessa oli käytäntönä, että positiivisen seulanäytteen tai hatkareissun jälkeen seuraamuksena työntekijät tekivät liikkumisvapauden rajoittamisen 24 tunnin ajaksi. Laitoksen johtaja hyväksyi tämän seuraamuksen ilman päätöksentekoa. Apulaisoikeusasiamies totesi menettelyn muistuttavan rangaistusta ja olevan luonteeltaan toimenpide, jolla rajoitetaan lapsen liikkumista. Menettely ei ollut lainmukainen. Nuorisokoti Nummelassa lapset kuitenkin toivat esiin tyytyväisyyttä laitoksen oloihin, ilmapiiriin ja henkilökuntaan. Kohteluaan laitoksessa lapset pitivät ”reiluna”, oikeudenmukaisena ja asiallisena.

5.2 Rajoitustoimenpiteet oikeusasiamiehen ratkaisujen valossa

Oikeusasiamiehen mukaan lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Rajoitustoimenpiteet koskevat aina yksilön jonkun perusoikeuden rajoittamista (EOAK/5500/2017, EOAK/5681/2017, EOAK/6545/2017, EOAK/5727/2017, EOAK/7024/2017, EOAK/356/2018 ja EOAK/846/2018, EOAK/1353/2018, EOAK/1605/2018, EOAK/5377/2018). Rajoitustoimenpiteitä ei siis ole tarkoitus käyttää rutiininomaisesti eikä

vähäisin perustein. Oikeusasiamies toteaa vielä, että rajoitustoimenpiteitä voidaan kohdistaa vain lapsiin, jotka ovat sijaishuollossa. Rajoitustoimenpiteitä ei siis saa käyttää lapsiin, jotka on sijoitettu lastensuojelun avohuollon tukitoimena (EOAK/5449/2017, 9). Rajoitusten käytön yleiset edellytykset määritellään LsL 61 a §:ssä (12.4.2019/542).

Oikeusasiamiehen tekemillä tarkastuksilla Pohjolakotiin (EOAK/1353/2018), Jussin Kodit – lastensuojelulaitokseen (EOAK/4099/2018) ja erityislastensuojeluyksikkö Loikalan kartanoon (EOAK/5377/2018) havaittiin puutteita rajoituspäätösten tekemisessä ja niiden antamisessa lapsille. Puutteita oli yhteydenpidon rajoittamispäätösten tekemisessä ja niiden ilmoittamisessa etukäteen lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Pohjolakotiin tehdyn tarkastuksen jälkeen oikeusasiamies selvitti, miten sijoittajakunnat ovat valvoneet Pohjolakodin toimintaa ja lapsen oikeuksia sekä sosiaalityöntekijöiden mahdollisuutta työskennellä sijaishuollossa olevan lapsen kanssa (mm EOAK/3678/2018).

Murrosikäisen lapsen kohdalla sijaishuollon järjestämiseen kiireellisen sijoituksen tai huostaanoton kautta aiheutuvat usein lapsen omasta käytöksestä. Lapsi on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihhteitä (LsL 40 §), jonka seurauksena koulun käyminen on keskeytynyt ja lapsi on voinut olla pois kotoa vanhempien tietämättä missä hän on. Tällaisessa tilanteessa tehdään usein päätös liikkumisvapauden rajoittamisesta (LsL 69 §) ja yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös (LsL 63 §), jotta lapsi ei lähtisi karkuun ja sortuisi päihhteiden käyttöön. Päätös liikkumisvapauden rajoittamisesta on tehtävä yksilölliseen harkintaan perustuvana, eikä säännönmukaisena rutiinitoimenpiteenä aina lapsen saapuessa sijoitukseen (EOAK/5682/2018, 9). Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja totesi ratkaisussaan seuraavaa.

Lapsen koulunkäynti, harrastustoiminta, retkelle osallistuminen tai muu vastaava toiminta tulee mahdollisuuksien mukaan pyrkiä turvaamaan myös rajoituksen voimassaolon aikana. Korostan vielä tässä yhteydessä, että laitoksen säännöillä ja käytännöillä ei voida lapsen liikkumista ja sosiaalisia suhteita rajoittaa. Mikäli näin toimitaan, saattaa olla kysymys tilanteesta, jossa liikkumisvapauden rajoittamista koskeva päätös on tehtävä. Sijoitettujen lasten kohdalla selkeät kasvatukselliset säännöt ovat yksi hoidon ja kasvatuksen peruslähtökohta. Sinänsä laitoksessa oleville lapsille voidaan asettaa esimerkiksi tavanomaiseen, yleisesti hyväksyttävänä pidettävään kasvatukseen kuuluvia ikätasoisia rajoja sen suhteen, missä lapsi voi liikkua ja minä vuorokauden aikana. (EOAK/5682/2018, 9.)

Liikkumisvapauden päätöstä tehdessä ajattelee helposti, että lapsi ei sen vuoksi voi lähteä sovitusti vanhempiensa luokse ns. kotilomilleen. Oikeusasiamies on kiinnittänyt huomiota laitoksiin tekemillään tarkastuskäynneillä tähän ja todennut, että mikäli lapsen kotona käynti perutaan, niin on tehtävä yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös (EOAK/5727/2018, 8, EOAK/1353/2018, 44). Nuorisokoti Nummelaan tekemän tarkastuksen ratkaisussa (EOAK/5681/2017, 8) apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin on todennut laitoksen ilmoittaneen toimivansa ohjeistuksen mukaan.

Jos kysymys on lapselle vahingollisten siteiden ja yhteyksien katkaisemisesta, saattaa rajoitustoimenpiteenä tulla kysymykseen päätös liikkumisvapauden rajoittamisesta, ja tämän lisäksi myös päätös yhteydenpidon rajoittamisesta. Jos lapsen liikkumisvapautta on rajoitettu, ja samalla tosiasiallisesti rajoitetaan lapsen oikeutta ”aiemmin sovittuun” yhteydenpitoon, tulee asiassa erikseen arvioida edellytykset yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemiselle.

Yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tulee olla siten tarkkarajainen, että siitä ilmenee, millä tavoilla tapahtuvaa yhteydenpitoa on rajoitettu. Esimerkiksi päätökseen voidaan kirjata, että yhteydenpitoa rajoitetaan siten, ettei lapsi tapaa vanhempiaan vanhempien kotona. Näin kirjattuna yhteydenpitoa voidaan kuitenkin toteuttaa esimerkiksi puhelimitse tai siten, että vanhemmat tapaavat lasta lastensuojelulaitoksen tiloissa.

Laitos ilmoitti tarkastuksen jälkeen ”toimivansa tämän ohjeistuksen mukaan ja että ovat informoineet asiasta myös nuorten vastuusosiaalityöntekijöitä, joista suurimmalla osalla asia ei ole ollut tiedossa”. (EOAK/5681/2017, 8.)

Lapsen yhteydenpidosta vanhempiinsa apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin toteaa ratkaisussaan (EOAK/5741/2018, 3), että lapsi tai hänen huoltajansa voivat vaatia lomaa, joita ei ole sovittu asiakassuunnitelmassa. Kyseinen lapsi ja hänen äitinsä olivat pyytäneet, että lapsi pääsisi lomalle kotiinsa. Apulaisoikeusasiamies korosti ratkaisussaan, että lasta koskevaan päätöksentekoon ja muuhun ratkaisuun oleellisesti vaikuttavat seikat tulee kirjata yksityiskohtaisesti lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin toteaa ratkaisussaan seuraavaa.

Totean, että mikäli kantelijan lomista oli sovittu asiakassuunnitelmassa, ei se estä asianosaista, 12 vuotta täyttäneitä lasta tai esimerkiksi hänen huoltajaansa tai muuta läheistä, vaatimasta asiakassuunnitelmasta poikkeavia loma- tai yhteydenpitojärjestelyjä. Mikäli näihin vaatimuksiin ei voida suostua lastensuojelulaista ilmenevin perustein, on asiasta viime kädessä tehtävä

yhteydenpitoa (yhteydenpidon rajoittamista) koskeva päätös. Tästä päätöksestä asianosaisilla on tarvittaessa mahdollisuus valittaa hallinto-oikeuteen. (EOAK/5741/2018, 3.)

Korostan vielä tässä yhteydessä, että lapsen yhteydenpidosta sovitaan lasta koskevassa asiakassuunnitelmassa tai muutoin. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on suunnitella yhteydenpitoa hyvässä yhteistoiminnassa asianosaisten kanssa ja huolehtia siitä, että lapsen oikeus yhteydenpitoon toteutuu. Tätä tehtävää ja päätösvaltaa yhteydenpidon toteuttamisesta ei voi siirtää lapsen sijaishuolto paikalle. Eri asia on, että laitoksen johtaja voi päättää lyhytaikaisesta yhteydenpidon rajoituksesta, mikäli siihen on laissa säädetty edellytykset. (EOAK/5741/2018, 3.)

Ratkaisussaan (EOAK/2833/2019, 3-4) apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja korostaa myös lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ensisijaista vastuuta sijaishuollon suunnittelusta ja sen arvioinnista, miten ja missä laajuudessa lapsen laissa säädettyä yhteydenpito-oikeutta toteutetaan. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että sosiaalityöntekijä ei voi koskaan siirtää suunnittelu- ja yhteydenpidon toteuttamisvelvollisuutta yksinomaan lapsen sijaishuolto paikalle. Lapsi oli arvostellut kantelussaan sosiaalitoimea ja sijaishuolto paikkaansa siitä, että hänen kotilomansa peruttiin hiihtoloman jälkeen rangaistuksena huonosti sujuneiden kotilomien johdosta. Apulaisoikeusasiamies totesi, ettei rajoitustoimenpiteitä saa käyttää rangaistuksena tai seuraamuksena lapsen käyttäytymisestä johtuen.

Lapsi on kantelussaan kertonut, että häntä on painostettu pitämään yhteyttä ja osallistumaan sellaisiin tapaamisiin, joihin hän ei halunnut sitoutua. Ratkaisussaan (EOAK/2832/2019, 1-3) lapsen oikeudesta sijaishuollon aikana päättää ihmissuhteistaan apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja on todennut seuraavaa.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ja lapsen sijaishuolto paikan on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiansa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa.

Kysymys on lapsen oikeudesta pitää yhteyttä ja luoda tarvittaessa esimerkiksi uusia ihmissuhteita. Sijaishuollossa olevaa lasta ei voida kuitenkaan pakottaa vastoin tahtoaan tapaamaan sellaisia henkilöitä, joita lapsi ei halua tavata..

Mikäli lapsi ilmaisee, ettei hän halua tavata jotakin sinänsä lastensuojelulain tarkoittamaa läheistä henkilöä, sosiaalityöntekijän on selvitettävä syyt lapsen mielipiteelle ja se, onko olemassa esimerkiksi vaihtoehtoisia tapoja lapsen yhteydenpito-oikeuden toteuttamiseksi tai sen edistämiseksi. Kuten edellä olen todennut, lasta ei kuitenkaan voida koskaan pakottaa vastentahtoisesti pitämään yhteyttä esimerkiksi toiseen vanhempaansa tai muuhun hänelle sinänsä läheiseen henkilöön, tai muuhun yhteydenpitoon, johon hän ei halua sitoutua. (EOAK/2832/2019, 2-3.)

Kantelussaan lapsi on kertonut, että häneltä oli otettu puhelin pois rangaistuksena ja rajoitettu sen käyttöä. Apulaisoikeusasiamiehen sijaisen Mikko Sarjan (EOAK/5685/2018, 6-7) mukaan on toimittu lain mukaisella tavalla siltä osin, kun asiassa on tehty yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös. Ratkaisun mukaan puhelin voidaan ottaa laitoksen haltuun myös lastensuojelulain 65 §:n 3 momentin mukaisella tavalla, mikäli puhelin haittaa lapsen sijaishuollon järjestämistä. Kyseisen säännöksen mukaan laitoksen haltuun saadaan ottaa lapsella olevat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muut kuin 1 momentissa tarkoitetut aineet ja esineet (päähtymistarkoitukseen käytettävät aineet tai välineet tai esineet, jotka soveltuvat vaarantamaan lapsen tai toisen henkilön henkeä, terveyttä tai turvallisuutta).

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin (EOAK/5741/2018) toteaa ratkaisussaan lapsen kanteluun lapsen puhelimen haltuunotosta seuraavaa.

Lapsen puhelin voidaan ottaa haltuun yhteydenpidon rajoittamista koskevien säännösten perusteella. Haltuunottoon voidaan ryhtyä myös silloin, jos kysymys on sellaisesta esineestä tai laitteesta joka todennäköisesti vakavasti haittaisi lapsen omaa tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä (65 §:n 3 momentti).

Laitoksen selvityksen mukaan lapsen puhelimen pois ottaminen yön ajaksi perustuu sijoitettujen lasten yörauhan turvaamiseen. Totean tämän johdosta seuraavaa.

Lähtökohtana oman puhelimen käytölle on, että lapsi voi käyttää omistamaansa puhelinta ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti samalla tavoin kuin lapset, jotka eivät ole sijoitettuna laitokseen.

Mikäli puhelimen käytöstä ei aiheudu haittaa lapselle tai lapsen tai muiden sijoitettujen lasten sijaishuollon järjestämiselle, ei laitoksella ole minkäänlaista

hyväksyttävää yksilöllistä, saati kasvatuksellista perustetta, puuttua puhelimen käyttöön, tai ottaa puhelinta haltuun ”varmuuden vuoksi” saati rangaistuksena.

Mikäli lapsen puhelin otetaan yksilöllisestä syytä pois lapselta, on tällöin varmistettava, että menettely ei tosiasiallisesti rajoita lapsen yhteydenpitoa hänelle läheisiin henkilöihin. (EOAK/5741/2018, 3-4.)

Huostaan otettujen lasten sijaishuollossa on usein tarve henkilöntarkastuksiin (LsL 66 §) kun kyse on päihteen takia sijoitukseen joutuneesta lapsesta ja epäillä hänen hallussaan päihtymistarkoituksessa käytettävää ainetta tai tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvia välineitä (LsL 65 §). Kun on perusteltua syytä epäillä lapsen käyttäneen 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita, häneen saadaan kohdistaa henkilönkatsastus, joka voi käsittää puhalluskokeen suorittamisen tai veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen. Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa koskien henkilöntarkastusta on todettu, että pitää olla perusteltu syy epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja aineita tai esineitä. Lapsen riisuttamiseen ei kuitenkaan ole oikeutta. (EOAK/4445/2018, 10, EOAK/5679/2018, 7, EOAK/5683/2018, 6, EOAK/5682/2018, 12).

Lapsen käyttäytyttyä väkivaltaisesti hänet saadaan eristää muista lapsista, mikäli hänen todetaan olevan käyttäytymisensä perusteella vaaraksi itselleen tai muille tai jos eristäminen on muutoin perustellusta syytä lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä (LsL 70 §). Lapsen eristämiseen liittyviä kanteluja on ollut useita ja ne ovat keskittyneet tiettyihin laitoksiin. Nuorisokoti Jaloverson menettelyistä eristämisen suhteen on tullut useita julkaistuja kanteluja (EOAK/5683/2018, EOAK/5682/2018, EOAK/4566/2018, EOAK/5685/2018, EOAK/5679/2018) laitokseen sijoitetuilta lapsilta. Osa lapsista kertoi myös riisuttamisesta eristämisen yhteydessä. Apulaisoikeusasiamies on todennut useissa tapauksissa, ettei lapsen eristäminen ole ollut lainmukaista.

Lapsi oli ollut luvattomasti poissa tunnin ja sen jälkeen eristyksessä, koska pyrittiin turvaamaan lapsen asettuminen laitokseen (EOAK/5683/2018, 5, 9-11). Rajoituspäätös on ollut ylimitoitettu, koska lapsi ei ole ollut vaarassa kenellekään. Apulaisoikeusasiamies on myös todennut, että eristämistä ei voi koskaan käyttää kasvatuksellisilla perusteilla. Eristämistä koskevan rajoituspäätöksen perustelut ovat olleet puutteellisia (EOAK/5682/2018, 7), koska rajoituspäätöksen perusteluissa ei ollut kuvattu tilannetta kantelijan saapuessa ohjaajien kanssa laitokseen. Puutteina on ollut myös se, että eristämisen seurantamerkinnot ovat puuttuneet (EOAK/5682/2018 7-8,

EOAK/5685/2018, 5-6). Kahdessa laitoksen kanteluun antamassaan vastineessa laitos on kiistänyt lapsen eristämisen (EOAK/5679/2018, 5, EOAK/4566/2018, 6).

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin on todennut Loikalan kartanossa asuneiden lasten kantelujen ratkaisuihin (EOAK/4440/2018, 8-9, EOAK/4445/2018, 4, 8-9) havainneensa Loikalan kartanoon tehdyssä tarkastuksessa, että Loikalan kartanossa meneteltiin eristämisen suhteen lainvastaisesti. Tarkastuspöytäkirjassa (EOAK/5377/2018, 105) apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin on kehottanut Loikalan kartanoa luopumaan lasten eristämisestä. Kaiken kaikkiaan Loikalan kartanon toiminnassa on ollut paljon huomautettavaa kuten myös Pohjolakodin ja Jussin kotien toiminnassa.

Oikeusasiamies on argumentoinut ratkaisujaan Suomen perustuslailla ja kansainvälisillä ihmisoikeussopimuksilla kuten seuraavassa esimerkissä yhteydenpidon rajoittamisesta.

Sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin henkilöihin saadaan lastensuojelulain 63 §:ssä tarkoitetulla päätöksellä rajoittaa, jos yhteydenpidosta ei ole voitu 30 §:ssä tarkoitetussa asiakassuunnitelmassa tai erityisestä syystä muutoin sopia lapsen ja hänen vanhempien tai muiden läheistensä kanssa.

Säännöksen tarkoittama yhteydenpito-oikeus liittyy perustuslain 10 §:ssä ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuun yksityiselämän, perhe-elämän ja luottamuksellisen viestin suojaan. Yksityiselämän suojaan kuuluu muun muassa yksilön oikeus solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön. Lapsen oikeus pitää yhteyttä perheeseensä on lapsen ihmisoikeus.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa koskevaa kunnioitusta. Artikla turvaa niin lapsen oikeutta yhteydenpitoon kuin lapsen vanhempien tai muiden läheisten oikeutta pitää yhteyttä lapseen. (EOAK/5377/2018, 29.)

Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja on argumentoinut ratkaisuaan lapsen kohtelusta perhehoidossa perustuslailla ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksella seuraavasti.

Lapselle on perustuslain 19 §:n ja lastensuojelulain säännösten mukaisella tavalla turvattu oikeus välttämättömään huolenpitoon tarpeittensa edellyttämässä laajuudessa siten, kuin lastensuojelulaissa on erikseen säädetty.

Keskeisenä lapsen perusoikeutena on perustuslain 6 §:n 3 momentin mukainen oikeus tulla kohdelluksi tasa-arvoisena yksilönä ja oikeus saada vaikuttaa kehitystään

vastaavalla tavalla itseään koskeviin asioihin. Lapsen tasa-arvoinen kohtelu sisältää lapsen oikeuden, tai itse asiassa viranomaisen velvollisuuden, lapsen positiiviseen erityiskohteluun.

Perustuslain 7 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.

YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. (EOAK/1669/2019, 8-9)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Oikeusasiamiehen tarkastukset lastensuojelulaitoksissa osoittavat sen, että kasvatuskäytännöt ovat eri laitoksissa erilaisia. Kasvatuskulttuuri on toisissa laitoksissa liian paljon kuriin ja rangaistuksiin perustuva sekä liikaa lapsia rajoittava. Laitoksissa käytetään myös lapsiin kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä ilman, että niissä tehdään lainmukaiset rajoituspäätökset ja asianmukaiset kirjaukset lapsen asiakirjoihin. Oikeusasiamiehen tarkastuksessa mukana olevista laitoksista löytyy myös sellainen, jossa lapset ilmaisivat olevansa tyytyväisiä ja kokivat kohtelun reiluksi sekä oikeudenmukaiseksi (EOAK/5681/2017, 3) ja lapset pitivät laitoksen henkilökuntaa kivoina ja heitä ymmärtävinä (EOAK/6546/2017, 4). Silti laitoksen toimintatavoissa voi olla jotain, josta oikeusasiamies on huomauttanut tarkastuskäynnillään. Nämä ennalta ilmoittamatta tehdyt tarkastukset antavat todenmukaisemman kuvan laitoksen elämästä ja käytännöistä. Ehdottoman tärkeää on lasten kuuleminen henkilökohtaisesti, jotta saadaan lapsen oma näkemys ja kokemus millaisena hän kokee elämänsä kyseisessä laitoksessa.

Riitta Laakso (2019, 73) toteaa huostassa olevien lasten hyvinvointiin ja sijaishuoltoon liittyvässä tutkimuksessaan, että pieni osa lapsista kertoi kohdanneensa sijaishuoltopaikassa turvattomuutta, omien kokemustensa vähättelyä, epäoikeudenmukaista kohtelua ja osattomuutta päätöksenteossa. Kokemuksia asiattomasta ja epäoikeudenmukaisesta kohtelusta kuitenkin on Laakson tutkimukseen osallistuneilla lapsilla. Tutkimuksen perusteella Laakso pitää tärkeänä sijaishuollon valvontaa, myös perhehoidon osalta. Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja on todennut kantelua tutkiessaan, että kaikilla sosiaalityöntekijöillä ei välttämättä ole täysin riittäviä tietoja rajoitustoimenpiteistä ja niiden käytöstä (EOAK/5683/2018, 12) ja kehottanut sen vuoksi kaupungin sosiaali- ja terveystoimea huolehtimaan henkilökunnan tarpeenmukaisesta täydennyskoulutuksesta.

Lapsen asioista vastaaminen sosiaalityöntekijän tehtävänä muuttuu julkiseksi huolloksi huostaanottopäätöksen seurauksena. Julkisen huoltajan tehtävää hoidetaan rinnakkain lapsen vanhempien, huoltajien ja sijaishuoltopaikan toimijoiden kanssa. (Enroos, Rosi ym. 2017, 304-305.) Enroos ym. (2017, 307-308) toteavat tutkimuksen keskeisenä havaintona olevan ”*se kevyt huolettomuus, jolla lainsäädännössä, tiedontuotannossa ja organisatorisissa järjestelyissä suhtaudutaan huostaanoton jälkeiseen aikaan ja erityisesti lapsen aikaan*”. Heidän mukaansa huostaanottopäätöksen jälkeinen aika edellyttää lastensuojelujärjestelmältä erityistä huomiota,

koska huostaanotto ja sijaishuoltopaikkaan tulo voivat olla kuormittavia ja jopa traumatisoivia kokemuksia lapselle välttämättömyydestään huolimatta.

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisuja lukiessa voimakkaana nousee esiin lapsen asioista vastuussa olevan sosiaalityöntekijän velvollisuus valvoa lapsen sijaishuoltoa ja erityisesti laitoksessa käytettyjä rajoitustoimenpiteitä. Ratkaisuisaan apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja on katsonut, ettei sosiaalitoimi ole valvonut riittävästi kantelijalle tehtyjä rajoitustoimenpiteitä ja laitoksen järjestämää sijaishuoltoa siten, kuin lastensuojelulaissa on edellytetty (EOAK/5685/2018, 7-8). Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin on pitänyt sosiaalitoimen laiminlyöntejä valvonnassa vakavina (EOAK/4440/2018, 9, EOAK/4566/2018, 8) ja katsonut, että sosiaalitoimen laiminlyönnit erityisesti rajoitustoimenpiteiden valvonnassa ovat voineet vakavasti vaarantaa kantelijan laissa säädettyjä oikeuksia (EOAK/5682/2018, 17, EOAK/4445/2018, 12, EOAK/5683/2018, 12). Nämä apulaisoikeusasiamies on saattanut lapsen asioista vastaavan kunnan sosiaalitoimen tietoon ja osasta antanut vakavan huomautuksen sosiaalitoimelle. Jotta tämän valvontavelvollisuuden pystyisi virassaan hoitamaan, pitäisi asiakasmäärän ja kokonaisuudessaan työmäärän olla kohtuullinen, sellainen, että olisi käytännön edellytykset hoitaa viranhoitoon kuuluvat tehtävät.

Perhehoidossa sijaishuollossa olleiden sisarusten kanteluun sijaishuollossa kokemastaan kohtelusta apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja antoi kesällä 2019 päätöksensä (EOAK/1669/2019, 10, EOAK/1829/2019, 9). Ratkaisuiden mukaan lasten epäasiallinen ja alistava kohtelu oli vaarantanut vakavasti huostassa olleiden lasten etuja ja oikeuksia. Apulaisoikeusasiamiehen sijaisen esityksen mukaan kunta on ilmoittanut maksavansa hyvityksenä kummallekin lapselle erikseen 4000 euroa ja korvaavansa myös lapsilta perhehoidon aikana saamatta jääneet käyttövarat, hyvittäen näin lapsille heidän perusoikeuksien loukkaukset. (www.oikeusasiamies.fi)

Oikeusasiamiehen lastensuojelulaitoksiin tekemillä tarkastuskäynneillä lapsille antama oikeusasiamiehen esittelyvihkonen ”Voiko oikeusasiamies auttaa” on osaltaan lisännyt lasten tietoisuutta omista oikeuksistaan ja mahdollisuudesta tehdä kantelu (EOAK/6545/2017, 2, EOAK/1353/2018, 4, EOAK/5377/2018, 6, EOAK/4099/2018, 4). MTV3:n uutisissa 20.5.2020 haastatellun eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian esittelijäneuvos Tapio Rädyn mukaan lasten itse tekemiä kanteluja vuonna 2019 oli 50 kaikista yli 350:stä lastensuojelun kantelusta. Kantelujen käsittely pitäisi saada nopeammaksi, jotta lasten oikeuksien turvaaminen toteutuisi mahdollisimman pian.

7 POHDINTA

Lopputyötäni viimeistellessä ja lukiessani läpi tajusin kohdistaneeni huomion toimintatapoihin, joita apulaisoikeusasiamies on pitänyt moitittavana. Onko siis niin, että näen kriittiset asiat laitosten toiminnassa herkemmin? Anneli Pohjola (2014, 17) tosin toteaa rakenteellisen sosiaalityön perustuvan kriittiseen muutostyöhön työntekijän omassa työssä ja toimintaympäristössä. Sosiaalityöntekijänä pitäisi siis pyrkiä muutostyöhön lastensuojelulaitosten toiminnassa, siis sijaishuollossa olevan lapsen toimintaympäristöön, ja paneutua sillä silmällä laitoksen käytäntöihin, mikäli toiminta ei ole lain mukaista.

Millainen on nykyajan kasvatuskäytäntö? Mikä on tavanomaista ja hyväksyttävää kasvatuksellisten rajojen asettamista lapselle kuten oikeusasiamies ratkaisuisaan kirjoittaa? Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Lastensuojelun keskusliitto ovat julkaisseet 1970-luvulla lapsipoliittiset ohjelmat, joissa on mainittu lapsen oikeudet ja on pidetty kotikasvatuksen pedagogista tukemista yhtenä keskeisenä välineenä (Juha Hämäläinen 1992, 190-194). Hämäläisen mukaan Mannerheimin Lastensuojeluliiton vuoden 1980 lapsipoliittiseen ohjelmaan on lisätty tavoitteeksi lapsen kehittyminen vastuuseen. Ohjelman mukaan kotikasvatuksen tukemisessa on pyrittävä selkiinnyttämään kasvatustavoitteita, kasvatuksen sisältöä ja menetelmiä. Mannerheimin Lastensuojeluliitto kehittikin vanhempainkoulu-ohjelman. Onko nykyisin olemassa mitään selkeää kasvatuskäytäntöä, johon yhteiskunnan taholta ohjattaisiin? Vai ovatko vanhemmat ”hukassa” lastensa kanssa kun yrittävät itse miettiä kasvatusta tai ehkä on niin, etteivät vanhemmat ehdi pohtia kasvatusta tämän nykypäivän työelämän vaatimuksien vuoksi.

Lasten älypuhelimien käyttöä pitäisi pohtia laajemmin yhteiskunnassa. Älypuhelimien käyttö Suomessa alkaa jo alle kouluikäisenä ja lapset oppivat helposti löytämään netistä kaikenlaista. Kuinka monella vanhemmalla on tietoa ja taitoa tehdä välttämättömiä estoja puhelimeen? Toisaalta lapset ovat taitavia ja oppivat tulevaisuuden kannalta tärkeitä taitoja. Lasten älypuhelimien käytöstä on hyötyä koulun käynnissä ja myöhemmin tulevaisuudessa kun he opiskelevat ja aloittavat työelämän. Lapset tekevät videoita ja julkaisevat niitä vanhempien tietämättä ja ymmärtämättä, että kuinka monet pääsevät katsomaan niitä. Näiden videoiden julkaiseminen ei välttämättä ole lapsen edun mukaisia. Kuinka lasta voitaisiin suojella lapsuuden ajan kaikelta siltä huonolta ja pahalta, mitä hän voi kohdata älypuhelimia käyttäessään? Onko lapselle oma älypuhelin perusoikeus? Onko teknologia kehittynyt niin nopeasti, ettei sen vaikutusta lapsiin ole ehditty miettiä? Näitä asioita olen joutunut pohtimaan työssäni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä.

Flinkkilän ja Tastulan ohjelmassa Maarit Tastulan vieraana olivat teknologiayrittäjä Jyri Engeström ja kasvatustieteiden professori Yrjö Engeström. Jyri Engeström sanoi ohjelmassa, ettei heidän lapsillaan ole älypuhelimia. Kalifornian Piilaaksossa monet vanhemmat rajoittavat netin käyttöä ja ovat kieltäneet älypuhelimet alle teini-ikäisiltä lapsiltaan. Jyri Engeström on todennut mobiililaitteiden rakennetun koukutuksen varaan, joten on liikaa vaadittu pieniltä lapsilta, että he pystyisivät puolustautumaan sitä vastaan. Kuinka moni vanhempi oikeasti seuraa lasten älypuhelimien käyttöä? Rebekka Härkönen kirjoitti sanomalehti Kalevassa 20. huhtikuuta 2020 lasten lisääntyneen netin käytön saaneen saalistajat liikkeelle. Artikkelin mukaan Suojellaan lapsia -järjestö on kertonut lapsiin kohdistuvasta seksuaaliväkivallasta kiinnostuneiden pohtineen koronapandemian hyödyntämistä omiin tarkoituksiinsa.

Anneli Pohjolan (2014, 18-19) mukaan nyt on menossa 1990-luvun lamavuosina alkanut yksilölähtöisen orientaation vaihe. Pohjolan mukaan vaikeina aikoina kasvavat asiakasmäärät tukehduttavat mahdollisuudet oman työn laajempaan jäsentämiseen. Käykö tämän koronapandemian seurauksena näin, vaikka tarvittaisiin laaja-alaista rakenteellista otetta ja ehkäisevää työtä? Ainakin on huoli perheiden jaksamisesta ja ongelmien kärjistymisestä, koska ollaan paljon kotioloissa perheen kesken. Kuitenkin yhteiskunnan suurin huoli kuulostaa liittyvän talouskasvun heikkenemiseen, eikä koronatilanteen vaikutukseen lasten kasvuun ja kehitykseen.

Sanna-Riitta Junnonen ym. (2019, 161) toteavat, että sosiaalityön kehittäminen tulisi kohdistaa asiakkaiden tarpeisiin sekä itse työn ja palveluiden sisältöön. Pitäisi miettiä ja kehittää sitä, miten työtä voisi tehdä hyvin ja eettisesti niin, että asiakkaat tulevat paremmin autetuiksi ja että heidän toimintamahdollisuutensa paranevat (Mänttari-van der Kuip 2016, 9). Kehittäminen on kuitenkin vaikeaa kun sosiaalityö on muuttunut haastavammaksi, työtahti kiireisemmäksi ja asiakkaiden määrä suuremmaksi, eikä ole aikaa perehtyä omaan työhön liittyviin ohjeisiin ja tutkimuksiin.

Vuonna 2015 voimaan tulleen sosiaalihuoltolain (2014/1301) myötä lastensuojelun työntekijöiden työmäärän piti vähetä, mutta miten lie käynyt. Ilmeisesti osissa kunnista työmäärä on vähentynyt kun on perustettu uusia virkoja hoitamaan sosiaalihuoltolain mukaisia tehtäviä ja palvelutarpeen arvioita. Kuitenkin niissä kunnissa, joissa uusia virkoja ei ole perustettu, työmäärä on lisääntynyt. Tämän seurauksena lastensuojelun avohuoltoa ei pysty hoitamaan siten kuin olisi tarpeen. Perheet tarvitsisivat tukea lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen, johon työskentely on käynyt mahdottomaksi, koska kiireellisemmät asiat vaativat hoitamista. Näin ollen lasten sijoitukset ovat edelleen lisääntyneet, vaikka sosiaalihuoltolain myötä tavoite oli perheiden avunsaanti ilman

lastensuojelun asiakkuutta. Kodin ulkopuolella sijoitettujen 0-17-vuotiaiden lasten määrä on pienentynyt vuoden 2014 15098 sijoitetusta ollen vuonna 2016 14785 sijoitettua lasta. Sen jälkeen sijoitettujen määrä on lähtenyt nousuun ja vuonna 2018 kodin ulkopuolelle sijoitettuja 0-17-vuotiaita lapsia on ollut 15884 (Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi).

Pohdin välillä lastensuojelun sosiaalityöntekijän työtä tehdessäni, että lapsen asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä minun pitäisi olla henkilökohtaisesti paremmin perillä lapsen asioista kuin vain sijaishuoltopaikan kautta. Työssäni olen kohdannut lastensuojelulaitoksessa huostaan otetun lapsen kohdalla tilanteen, ettei laitoksessa ollut lasten koululta wilma-tunnuksia. Silloin mietin, että pitäisikö wilma-tunnukset huostaan otetun lapsen kohdalla olla lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Totesin ajatuksen mahdottomaksi, koska silloin asiakkaita ja työtehtäviä pitäisi olla paljon vähemmän. Käytännön arjen ja työn sujumiseksi tunnusten täytyy olla paikassa, jossa lapsi asuu. Tietenkin myös lapsen vanhemmalla/huoltajalla on tärkeää olla wilma-tunnukset, jotta vanhempi voi seurata itse lapsensa koulun käyntiä.

Sosiaalityöntekijälle tärkeää olisi henkilökohtaisen ja luottamuksellisen suhteen luominen sijoitettuun lapseen, jotta lapsi pystyy ja haluaa kertoa asioistaan sekä kokemuksistaan sijaishuoltopaikassa. Oikeusasiamiehen laitoksiin tekemät tarkastukset ja oikeusasiamiehelle tulleet kantelut osoittavat, ettei lasten kohtelu sijaishuoltopaikoissa ole aina lapsia arvostavaa. Lapsiin kohdistetuissa rajoitustoimenpiteissäkään ei ole noudatettu lakia. Onko niin, että aiemmasta kuriin ja rangaistuksiin pohjautuvasta kasvatuskulttuurista on todella vaikeaa oppia uudenlaiseen kasvatustalliin?

Lasten edun ja oikeuksien toteutumisen kannalta on erittäin tärkeää pitää huolta siitä, että sijoittajakunnat ja lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät saavat tiedon ja käytännön edellytykset, siis riittävästi aikaa sijaishuoltopaikkojen valvontaan ja lasten tapaamisiin. Tähän liittyen pitäisi käydä keskustelua ja ennen kaikkea tehdä päätöksiä lisätä sosiaalityöntekijöiden virkoja, etenkin kun tämän hetkinen koronapandemia aiheuttaa lisää ongelmia perheissä. Aluehallintovirastojen ja oikeusasiamiehen ennalta ilmoittamattomat tarkastukset antavat myös paremman näkemyksen lastensuojelulaitosten toimintakäytännöistä. Samalla laitokset voivat saada ohjausta toimintatapojen muuttamiseen, mikä on tärkeää. Mielestäni lastensuojelulaitoksessa asuvien lasten arkea ja kohtelua pitäisi tutkia lisää ja valvoa paremmin, jotta saataisiin nykykäytännöt laillisiksi ja lasten edun mukaisiksi.

LÄHDELUETTELO

Lähteet

Akimo, Minna (2020) Kuin kokaiinia aivoihin. Sanomalehti Kaleva, 2.2.2020, K1 10-11.

Eduskunnan oikeusasiamies. Saatavilla verkossa: <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ea>. Luettu 14.4.2020 ja 30.4.2020.

Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2017) Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatieoista tarkastelua. Janus vol 25 (4) 2017, 297-311.

Flinkkilä & Tastula. Somepioneerin lapsilla ei ole älypuhelimia. ”Kun tietää miten makkara tehdään, ei halua syödä sitä”. Katsottavissa Yle Areenassa. Esitetty Yle TV 1 27.10.2018 ja uusintana 18.4.2020.

Hakalehto, Suvianna (2016) Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari 2016, 22-57.

Hämäläinen, Juha (1992) Kotikasvatuksen pedagogisen tukemisen idea lastensuojelussa. Sen sosiaalieettiset lähtökohdat ja asema Suomen lastensuojelun oppihistoriassa. Yhteiskuntatieteiden väitöskirja. Kuopio: Kuopion yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos.

Härkönen, Rebekka (2020) Korona sai lastensaaalistajat liikkeelle. Sanomalehti Kaleva, 20.4.2020, K1 9.

Junnonen, Sanna-Riitta & Hämäläinen, Juha & Töttö, Pertti & Väisänen, Raija & Rantonen, Otso & Salo, Paula (2019) Sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuus ja siinä tapahtuneet muutokset vuosina 2000-2012. Janus vol 27 (2) 2019, 144-163.

Kemppainen, Susanna (2018) Yllätystarkastus paljasti puutteita. Sanomalehti Kaleva, 26.8.2018, K1 6 - K1 8.

Kemppainen, Susanna (2018) Keskusrikospoliisi tutkii Pohjolakotia. Sanomalehti Kaleva, 6.11.2018, K1 11.

Laakso, Riitta (2019) ”Ne näki musta” Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 2019:1.

Laitala, Marjo (2016) Lapsuus laitoksessa – suojelukasvatuksen kolhuja kahdessa polvessa. Ennen ja nyt: historian tietosanomat, 3. Saatavilla verkossa: <http://www.ennenjanyt.net/2016/09/lapsuus-laitoksessa-suojelukasvatuksen-kolhuja-kahdessa-polvessa/> Luettu 7.10.2018.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (lapsenhuoltolaki, 8.4.1983/361). Saatavilla verkossa: <https://www.finlex.fi/fi/>.

Lastensuojelulaki (417/2007). Saatavilla verkossa: <https://www.finlex.fi/fi/>

Mietintö 1921. Yhteiskunnan lasten- ja nuorisonsuojelu. Komiteamietintö N:o 5/1921. Helsinki: Valtioneuvoston Kirjapaino.

Pohjola, Anneli (2014) Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. UNIPress: EU.

Räty, Tapio (2020) Haastattelu MTV3:n uutisissa 20.5.2020.

Räty, Tapio (2019) Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. 4. uudistettu painos. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301). Saatavilla verkossa: <https://www.finlex.fi/fi/>.

Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla verkossa: <https://sotkanet.fi/>. Luettu 20.4.2020.

Timonen-Kallio, Eeva & Yliruka, Laura & Närhi, Pekka (2017) Lastensuojelun terapeuttisen laitospedagogian mallinnus. Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL). Työpöytäkirja 23/2017. Saatavilla <http://www.julkari.fi/handle/10024/132319>. Luettu 30.4.2020.

Valviran, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, ohje (2013) Lasten itsemääräämisoikeuden toteutuminen lastensuojelun sijaishuollossa. Valvira. 3/2013.

Aineisto

EOAK/1002/2016. 13.4.2016. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 15.4.2020.

EOAK/5449/2017. 3.7.2018. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 6.4.2020.

EOAK/5500/2017. 1.12.2017. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 16.4.2020.

EOAK/5681/2017. 14.11.2017. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 16.4.2020.

EOAK/5727/2017. 15.10.2017. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 16.4.2020.

EOAK/6545/2017. 18.12.2017. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 17.4.2020.

EOAK/6546/2017. 7.12.2017. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 16.4.2020.

EOAK/7024/2017. 23.1.2018. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 16.4.2020.

EOAK/356/2018.	7.2.2018.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 15.4.2020.
EOAK/846/2018.	7.2.2018.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 15.4.2020.
EOAK/1353/2018.	3.7.2018.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 15.4.2020.
EOAK/1605/2018.	18.3.2019.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 16.4.2020.
EOAK/3678/2018.	19.12.2018.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 16.4.2020
EOAK/4440/2018.	1.8.2019.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 14.4.2020.
EOAK/4445/2018.	1.8.2019.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 14.4.2020.
EOAK/4566/2018.	24.7.2019.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 6.4.2020.
EOAK/5377/2018.	20.5.2019.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 17.4.2020.
EOAK/5679/2018.	25.7.2019.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 14.4.2020.
EOAK/5682/2018.	24.7.2019.	Saatavilla	https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut .	Luettu 6.4.2020.

EOAK/5683/2018. 3.7.2019. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 6.4.2020.

EOAK/5685/2018. 25.7.2019. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 6.4.2020.

EOAK/5741/2018. 2.4.2019. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 6.4.2020.

EOAK/1256/2019. 25.6.2019. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 7.4.2020.

EOAK/1669/2019. 24.7.2019. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 6.4.2020.

EOAK/1829/2019. 24.7.2019. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 6.4.2020.

EOAK/2832/2019. 24.7.2019. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 8.4.2020.

EOAK/2833/2019. 2.7.2019. Saatavilla <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut>. Luettu 8.4.2020.